

प्रश्न १ : पुढील अर्थाच्या ओव्या लिहा

1. अहंमन्यतेमुळे जो सर्वांना नवे ठेवतो तो एक पढतमुख असतो.

आपलेन ज्ञातेपणे| सकळास शब्द ठेवणे| प्राणीमात्रांचे पाहे उणे| तो येक पढतमुख|| (२-१०-५)

समर्थानी या समासात लौकिकार्थाने शिकलेले पण व्यवहारात जीवनात मागासलेल्या लोकांचा उल्लेख पढतमुख असा केला आहे. आपण हुशार असे समजून ते अनेक लोकांना नवे ठेवत, घालून पडून बोलत असतात. त्यात त्यांना समाधान वाटते, अभिमान वाटतो. पण तो व्यर्थ. विद्या विनयेन शोभते यानुसार माणूस कितीही शिकलेला असो त्याच्या ठायी नम्रपणा समजूतदारपणा नसेल तर काय उपयोग.

2. अकारण हास्य करणारा वाजवी सल्ला न मानणारा तो एक मुख असतो

अकारण हास्य करी| विवेक सांगता न धरी| जो बहुतांचा वैरी| तो येक मुख|| (२-१-१३)

विनाकारण हसणारे, दुसऱ्यांना पाहून टिंगल करणारे बरेच असतात. अश्या वागण्याने त्यांना वाटते की आपण इतरांना खाली पाहण्याइतके-हसण्याइतके मोठे झालो आहोत, पण हा चुकीचा समज आहे. हसणार्याचे फक्त दात दिसतात, गुण नाही. ज्याच्याकडे सारासार विचार करण्याची शक्ती नाही, ज्याला मित्र जोडता आले नाहीत व ज्यामुळे त्याचे शत्रूच जास्त, असा माणूस हा पराभूत, मुख समाजवा.

3. स्वतः बहुश्रुत असून वाचाळ असल्याने दुसऱ्याच्या वक्तव्याला कमीपणा आणतो

श्रोता बहुश्रुतपणे| वक्तयास आणि उणे| वाचाळपणाचेनी गुणे| तो येक पढतमुख|| (२-१०-१२)

काहीजण अभ्यास केलेली, वाचन केलेली, बहुश्रुत well-read असतात. पण त्यांच्या अंतरी सज्जनपणा नसेल, उदारभाव नसेल तर ते दुसऱ्यांना कमी लेखण्याची संधी सोडत नाहीत. सतत आपल्या ज्ञानाचे वाचाळपणे प्रदर्शन करणे चालू असते. अशांना, हुशार असले तरी, मुख समजावे.

4. मुलगा पत्नी यांचा एक आधार मानून जो ईश्वराला विसरून जातो

पुत्र कळव आणि दारा| इतुकाची मानुनिया थारा| विसरोन गेला ईश्वरा| तो येक मुख|| (२-१-४०)

हल्ली लोकांचे विचारक्षेत्र सीमित झाले आहे. मी, माझे कुटुंब एवढेच उरले आहे. दुसऱ्यांचा बिलकुल विचार नाही. ईश्वराची तर गोष्टच सोडा. आपमतलबी वृत्ती बळकावल्यामुळे समाजाचे व ईश्वराचेही ध्यान राहत नाही. वाईट वेळ आली की मात्र आठवण येते. अशा दुटप्पी माणसाला मूखच समजावे.

5. संसाराबद्दल आस्था बाळगून परमार्थाचा तिरस्कार करतो

प्रपंचाविशी सादर| परमार्थी ज्याचा अनादर| जाणपणे घे आधार| तो येक पढतमुख|| (२-१०-२७)

समर्थानी प्रपंचाला कधीच नाकारलेले नाही. आधी प्रपंच मग त्याच्यातून परमार्थाकडे जावे असेच सुचवलेले आहे. हे सर्व सामान्याजानांसाठी आहे. जे शिकलेले आहेत, ज्यांना समजते की परमार्थ हेच लक्ष्य आहे, आणि असे असून सुद्धा जे संसारात गुरफटून जातात, परमार्थाकडे लक्ष्य देत नाहीत ते पढतमुख.

प्रश्न २ : अर्थ स्पष्ट करा

1. होत असता श्रवण| देहास आले उणेपण| क्रोधे करी चिणचिण| तो येक पढतमुखी ||(२-१०-३३)
भजन कीर्तन चालू असताना, काही त्रास झाला, जसे, लघुशंका आली, खाजले, की सर्वांच्या समोर काही करीता येत नाही. त्यामुळे चीडचीड होते. असे जो करितो तो पढतमुख. अश्या प्रसंगी विचारी माणसाने ते सहन तरी करावे, किंवा इतरांना त्रास न देता निघून जावे. हल्ली भर कार्यक्रमात मोबाईल वर बोलणारे शहाणे आपण बघतो, ते सर्व पढतमुखच.
2. हस्त बांधिजे उर्णतन्ते| लोभे मृत्यु भ्रमराते| ऐसा जो प्रपंची गुंते| तो येक पढतमुखी ||(२-१०-१५)
संसारबंधनातून मुक्त होणे हे समजदार, शिकलेल्या माणसाला सहज शक्य असते. हत्तीला कोळ्याच्या- जाळ्याच्या धाग्यांनी बांधून ठेवता येईल का, काहीही कुरतडू शकणाऱ्या भुंग्याला कमळात अडकावे लागेल का, तर नाही. त्यांना बाहेर पडणे सहज शक्य आहे. पण शक्य असूनही जे संसारातून बाहेर पडत नाहीत ते पढतमुख.

प्रश्न ३ : मुखाचे प्रकार

समर्थानी मुखाचे दोन प्रकार सांगितले आहेत - मुख आणि पढतमुख. ज्यांना काही कळत नाही, शिकलेले नाहीत अशी लोक सामान्यपणे संसारात, रोजच्या धक्काधक्कीच्या जीवनात अडकलेली दिसतात. जीवनात स्वतःच्या उद्धाराच्या अनेक संधी असतात पण जे त्या गमावतात त्यांना समर्थ मुख म्हणतात. पण जे शिकलेले आहेत, त्यांना कळते की परमार्थ हेच लक्ष्य आहे आणि तरीही ते परमार्थाकडे वळत नाहीत, सदाचाराची किंमत ओळखून भ्रष्टाचार करतो त्यांना समर्थ पढत मुख म्हणतात. हल्ली आपणास अनेक शिकलेले सवरलेले लोक बुवाबाजीच्या, अंधश्रद्धेच्या मागे लागलेले दिसतात ते सर्व पढतमुख.

प्रश्न ४ : आवडलेल्या ओव्या लिहा

- जन्माला ज्यांचे उदरी| तयांसी जो विरोध करी| सखी मानिली अंतुरी| तो येक मुखी|| (२-१-८)

हल्ली काही नवरे बायकोच्या आहारी जाऊन आई-वडीलांना तुच्छ वागणूक देतात, वृद्धाश्रमात ठेवतात अशांना पढतमुख समजावे. पत्नीचे विचार जरूर घ्यावेत पण त्यांना जन्मदात्यांचे नुकसान होत असेल, अपमान होत असेल तर अश्या वागण्याला थारा देऊ नये.

- आपली आपण करी स्तुती| स्वदेशी भोगी विपत्ती| सांगे वडिलांची कीर्ती| तो एक मुखी|| (२-१-१२)

स्वतःला आपण चांगलेच वाटतो, पण तसे दुसऱ्याने म्हटले तर त्यास अर्थ आहे. परदेशात त्रास होणे एक वेळ मानू शकतो पण ज्याच्यावर स्वदेशात संकटे येतात त्याला काय म्हणावे. जो स्वतःच्या नाही तर वडिलांच्या कीर्तीवर, स्मानमानावर जगतो त्याला मुख समजावे.